

СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ В СЬОМОМУ ПЕРІОДІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА, ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Кримінальна відповідальність за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, а також всебічне її дослідження вимагають з'ясування такої відповідальності на теренах України з огляду її становлення. Такий підхід дозволить використати історичні надбання для вдосконалення чинної кримінально-правової норми (ст. 384 КК України) та практики її застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу в сьомому періоді розвитку суспільства, держави та права на теренах України фрагментарно досліджували такі науковці, як: М.І. Мельниченко, В.М. Нікітенко, Л.М. Палюх, П.С. Берзін, М.В. Шепітько, М.Ю. Шуп'яна. Проте значного розвитку цей правовий напрям не здобув, зокрема в аналізі об'єктивних і суб'єктивних ознак цього злочину.

Формулювання цілі статті. Цілі дослідження цієї статті можна визначити як такі:

- з'ясування становлення законодавства про кримінальну відповідальність за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу в сьомому періоді розвитку суспільства, держави та права на теренах України;
- критичний аналіз існуючих поглядів на становлення кримінальної відповідальності за предметом дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою з'ясування проблеми, яка сформульована як предмет нашого дослідження в цій статті, важливо критично поставитися до помилок минулого у реформуванні законодавства про кримінальну відповідальність в зазначеному нами аспекті й водночас запозичити звідти все раціональне. Історико-правовий метод увійшов до методологічного спектру вітчизняної кримінально-правової науки, а отже й до встановлення кримінальної відповідальності за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК).

Значимість його використання була визначена в перших підручниках з кримінального права. Ще на початках науки кримінального права завданням такого вивчення має бути не лише догматичне з'ясування та викладання основ чинного права, але й їх критична оцінка на підставі відомостей практики та даних історії права. Так, зокрема, А.Ф. Кістяковський, зокрема наголошував, що «тільки історія може дати пояснення причин як сучасного стану кримінального права так і стану в його попередні періоди» [1, с. 10]. У цьому сенсі є виправданим твердження В.К. Грищука про те, що «історія української кримінально-правової науки (а в нашому випадку – історія кримінальної відповідальності за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу) залишається зовсім не вивченою» [2, с. 8].

У цій статті нас цікавить сьомий період – це віковий процес українського відродження в Російській і Австрійській імперіях до 1860-х років включно, а також останні десятиліття української історії з 1870-х років до початку ХХ століття [3, с. 34]. На територію

України продовжували поширюватися попередні джерела права. Слід погодитися з думкою, яка має місце в юридичній літературі, що «цей принцип не піддавався змінам до початку XVIII ст., а тому ліквідація в Україні особливого правового режиму відбулася лише на початку XIX ст.» [4, с. 231]. У цей час на теренах України отримало поширення російське законодавство, зокрема Соборне уложення 1649 року. Норми матеріального і процесуального права були об'єднані у Главу Х «Про суд» цього документа [5, с. 128-129]. Соборне уложення 1649 року містило значну кількість кримінально-правових норм, спрямованих на здійснення справедливого правосуддя. Так, тут встановлювалась відповідальність за неправдиві показання свідків при проведенні «повального обшуку» (масове опитування свідків) (ст.ст. 162-166). У цих статтях йдеться про порядок оспорювання результатів повального обшуку. Обшукуванні люди, що дали неправдиві показання, підлягали кримінальній, цивільній відповідальності, тобто за неправдиві показання свідки, при проведенні «повального обшуку», притягувались до кримінальної відповідальності [5, с. 309]. Покарання визначалося в залежності від соціального становища і штраф був тим вище, чим вище був соціальний статус особи [5, с. 309]. Виходячи з названого складу злочину, проведемо його аналіз. Об'єктом цього злочину були суспільні відносини, які забезпечували умови з належного отримання правдивих показань свідків (обшукуваних людей) при проведенні повального обшуку. Об'єктивна сторона цього злочину характеризувалася активними діями свідків (обшукуваними людьми) та часом вчинення цього злочину – під час проведення «повального обшуку». Суб'єктом цього злочину були свідки (обшукуванні люди). Суб'єктивна сторона злочину характеризувалася прямим умислом (зважаючи на діяння з формальним складом).

За ст. 29 Глави XI «Суд про селян» заборонялося давати неправдиві показання в суді

стосовно втікачів (якщо відповідач обманював з одного питання, то йому не вірили по-іншому) [5, с. 156]. Об'єктом цього злочину були суспільні відносини, які забезпечували умови з надання правдивих показань стосовно втікачів. Об'єктивна сторона цього злочину характеризувалася активними діями свідка, який давав неправдиві показання стосовно втікачів в якості свідка. Крім того обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього діяння був час вчинення цього злочину, тобто під час суду. Суб'єктом цього злочину був свідок. Суб'єктивна сторона цього злочину характеризувалася прямим умислом (зважаючи, що це діяння було з формальним складом). У статті 55 Глави XXI «Про розбій і про тативні справи» йшлося про підкладання речей з метою затримання особи та звинувачення її в крадіжці [5, с. 174]. Такі дії за ч. 2 ст. 384 КК 2001 р. трактуються як штучне створення доказів обвинувачення чи захисту [6]. Таким чином, в Соборному Уложенні 1649 року на відміну від попередніх історичних пам'яток містилося більше норм про відповідальність з давання неправдивих показань [5, с. 238-423].

Під час правління Петра I певною мірою відбувалися реформи у сфері судочинства. Так Іменним указом від 21 лютого 1697 року «Об отмене в судных делах очных ставок, о бытии вместо оных распросу и розыску, о свидетелях, об отводе оных, о присяге, о наказании лжесвидетелей и о пошлинных деньгах» [7, с. 394-460]. У відповідності до ст. 5 цього нормативного акта зазначається, що «характерний випадок відповідальності за неправдиві показання відомий в принципі й в попередньому законодавстві, який показує формалізм феодального процесу: якщо буде встановлено, що між відповідачем і свідком, якому заявлено відвід, немає ніякої «вражди», то відповідач програє справу...» [7, с. 402]. Згідно зі ст. 10 цього Указу «за неправдиві показання вводиться смертна кара» [7, с. 403]. Важливо звернути увагу на те, що «Соборне уложення 1649 р. не знало загальної норми

про неправдиві показання, але в окремих конкретних випадках передбачало за нього побиття «кнутом» і тюремне ув'язнення» [7, с. 403]. Цей Указ вперше вводить сучасний термін «свідок», який прийшов на зміну попередньому «послуху» і ще більш ранньому «видоку» [7, с. 403].

Слід погодитися з думкою, яка має місце в юридичній літературі, що «на підставі систематизації таких джерел права, як імені укази, маніфести, регламенти, усні акти, вперше в історії права був виданий у 1715 році Кодекс – Артикул військовий, який існував водночас із Соборним Уложенням 1649 року» [8, с. 53]. Артикул військовий 1715 року встановлював кримінальну відповідальність за брехливу (неправдиву) присягу (арт. 196), брехливі (неправдиві) свідчення (арт. 198) [8, с. 363]. Свідок приводиться до присяги, тобто виконувалася процесуальна процедура попередження свідка давати правдиві показання: «Кто лживую присягу учинит, и в том явственным свидетельством обличен будет, оному надлежит два пальца, которыми он присягал, отсечь, а его послать на каторгу...» [8, с. 363]. Це діяння мало бути умисним.

Проте, в цьому дослідженні викликає інтерес положення артикулу 198, де йдеться: «Також и с таковыми клятвоступниками и свидетелями поступать должно, которые по учиненной присяге, ложно свидетельствовали, и невинному учинят вред... И все сии, которые найдены будут во лживой присяге, могут сверх других наказаний явным церковным покаянием наказаны быть» [8, с. 363]. У цьому артиклі видно, що об'єктом цього злочину були суспільні відносини, що забезпечували умови з охорони правосуддя із забезпечення давання неправдивих показань свідка. З об'єктивної сторони цей злочин характеризувався активними діями – давання неправдивих показань свідка. Суб'єктивна сторона цього злочину характеризувалася прямим умислом. Суб'єктом цього злочину був свідок – повнолітній християнин, добра людина що заслуговує довіри.

Важливо звернути увагу на те, що в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 року встановлювалася кримінальна відповідальність за цілу низку посягань, які стосувалися давання суду неправдивих показань. Так, в главі 5-й цього Уложення, яка мала назву «Про лжеприсягу» йшлося про давання суду неправдивих показань, присяги [9, с. 231-232]. За ст. 259 цієї глави значилося: «Если кто, равномерно съ обдуманымъ намѣреніемъ или умысломъ, учинитъ лживую присягу въ подтвержденіе такого своего по уголовному дѣлу свидетельства, въ слѣдствіе коего обвиняемый долженъ неправильно понести уголовное наказаніе, то сей злостный клятвепреступникъ, по изобличеніи его, подвергается: лишенію всехъ правъ...» [9, с. 232]. Безпосереднім об'єктом цього злочину були суспільні відносини, що забезпечували умови з належного отримання правдивих показань свідка. Об'єктивна сторона цього злочину характеризувалася активними діями особи, яка давала «неправдиву» присягу у підтвердження своїх показань. Суб'єктом цього діяння був свідок. Суб'єктивна сторона виражалася в умисному злочині. Крім того ст. 258 цієї глави передбачала, що цей злочин був без обтяжуючих обставин [9, с. 231], а за ст. 263 описується злочин за брехливу присягу «без обдуманого наміру... у важких обставинах» [9, с. 232]. Крім того необхідно звернути увагу на те, що І.М. Мельниченко при спробі аналізу неправдивої присяги та неправдивих показань свідка помилково посилався на статті 236, 237, та 238, які стосувалися злочинів «О нарушении благочиния во время священнослужения внѣ церкви» [10, с. 40].

Наше дослідження знаходить підтвердження в дисертації В.М. Нікітенка, де цей фахівець стверджує, що «за неправдиве показання свідка, надане в ході слідства або в суді під присягою, передбачалася відповідальність за статтями 258- 262 Глави 5 «Про лжеприсягу» Розділу 2 «Про злочини проти віри і порушення постанов» [11, с. 56]. Крім того, Л. М. Палюх також запевняє, що Глава

5-та Уложення 1845 р. мала назву «Про лжеприсягу», передбачала відповідальність за давання суду неправдивих показань, присяги [12, с. 53].

У 1903 році було затверджене Кримінальне Уложення. Лише одна глава цього Уложення була визнана чинною – це глава про державні злочини. Інші питання врегульовувалися Уложенням 1845 року [9, с. 168]. Слід погодитися з твердженням Л.М. Палюх, яке було зроблене на підставі аналізу норм Кримінального Уложення 1903 р., що «в ньому вже більшою мірою, ніж в Уложенні 1845 року, було відособлено групу норм, що передбачали кримінальну відповідальність за посягання на встановлений порядок судочинства, виконання судових рішень» [12, с. 54-55]. Як свідчить аналіз статей Кримінального Уложення 1903 року, більшість норм досліджуваної категорії були зосереджені у главі 7-й, яка мала назву «Про протидію правосуддю» [13, с. 310-312], серед яких ст. 158 було передбачено відповідальність за давання завідомо неправдивих показань при провадженні слідства або в суді, в якості свідка, очевидця або перекладача, або при здійсненні через «окольних» людей – каралися: ув'язненням в тюрмі [13, с. 310]. Якщо ж неправдиві показання вчинено: 1) внаслідок підкупу; 2) допитаний під присягою чи з нагадуванням чи з обіцянкою, що замінують присягу, то винний карався ув'язненням у виправному будинку [13, с. 311]. Неправдиві показання, вчинені на користь обвинуваченого особою, що мала по закону право відмовитися від показань в якості свідка, не визнавалися злочином, якщо про таке право свідок не був попереджений владою, що віддавала накази [13, с. 312].

Здійснення аналізу складу злочину, передбаченого ст. 158 цього Уложення, свідчить: 1) що його об'єктом були суспільні відносини, які забезпечували умови з охорони правосуддя в частині отримання правдивих показань від свідка, очевидця або перекладача при провадженні слідства або суду, або при дізнанні через «окольних людей» [13, с. 311];

2) об'єктивна сторона цього діяння характеризувалася такими діями, як: давання свідком, очевидцем завідомо неправдивих показань; 3) давання перекладачем завідомо неправдивих показань. Крім того, об'єктивна сторона цього злочину відбувалася в обставинах часу, коли такі показання відбувалися під час слідства, суду або дізнання. Суб'єктом цього злочину могла бути фізична осудна особа, свідок, очевидець, перекладач, які досягли повноліття, в тому числі, що отримали відомості про злочин не безпосередньо, а від інших «окольних» людей. Під терміном «очевидець» слід розуміти «... той, хто був безпосереднім свідком...» [14, с. 871].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 158 Уложення 1903 року характеризувалася умисною виною у виді прямого умислу. На прямий умисел указує термін ст. 158 «завідомо», а також віднесення цього злочину до дій з формальним складом [13, с. 311]. На завідомість давання неправдивих показань вказують і приписи ч. 2 ст. 158, де передбачені такі дії, як: 1) давання неправдивих показань унаслідок підкупу; 2) давання неправдивих показань допитаних, зазначених вище осіб під присягою чи процедури, що її замінює [13, с. 312]. За ч. 3 ст. 158 цього Уложення передбачалися умови звільнення від кримінальної відповідальності свідка за неправдиві показання, вчинення на користь обвинуваченого особою, що мала за законом право відмовитися від показань в якості свідка, якщо про таке право свідок не був попереджений владою, що відбирала показання [13, с. 312].

Слід звернути увагу на те, що М.І. Мельниченко помилково стверджує, що «в ч.1 ст. 158... передбачалося покарання винного в свідомо помилковому, на шкоду правосуддю, показанні при здійсненні слідства або суду, як свідка, обізнаної особи або перекладача, або при дізнанні через окольних людей, якщо лжесвідчення вчинено: 1) наслідок підкупу; 2) допитано під присягою або з нагадуванням або обіцянками, які заміняють присягу» [10, с. 42].

На початку XIX століття на території Галичини, Буковини, які на той час були під зверхністю Австрійської а потім Австро-Угорської імперії (1804-1867 рр.) застосовувалося Карне Уложення 1803 року в редакції 1852 року [12, с. 55]. Слід погодитися з твердженням П.С. Берзіна, яке ґрунтується на проведеному ним дослідженні, що «його дія поширювалася лише на землі Австрії, до складу яких входили Галичина та Буковина» [16, с. 215-216]. Кримінальний кодекс 1852 року застосовувався до злочинів проти суспільної безпеки, серед інших груп діянь містив злочини проти суду (76) [16, с. 55]. Таку ж позицію займає М.В. Шепітько, який запевняє, що «в системі Карного уложення 1852 року містилася низка посягань на відносини в сфері правосуддя» [17, с. 70-71]. У цьому Уложенні, зокрема в §§ 209 та 301 йшлося про посягання на суспільні відносини щодо здійснення судочинства іншими учасниками цих відносин, зокрема: обмова, неправдиве повідомлення про вчинення злочину тощо [12, с. 55], але не передбачалося такого злочину, як давання

завідомо неправдивих показань свідком. У той час важливо знати, що «Кримінальний закон про тяжкі злочини, нетяжкі (звичайні) злочини та проступки» 1852 року був чинним у Галичині і Буковині в період їхнього перебування у складі Австрії та Австро-Угорщини, а після припинення Австро-Угорської монархії у 1918 році цей Кодекс був основним законом про кримінальну відповідальність у Західноукраїнській Народній Республіці впродовж листопада 1918 року – липня 1919 року (після приєднання Західної України до складу Польщі у 1921 році Кримінальний кодекс 1852 року застосовувався у Галичині до 1932 року до введення та дію польського Кримінального кодексу) [18, с. 49].

На Закарпатті, яке в XIX столітті було під зверхністю Угорщини, діяло Карне уложення про тяжкі та менш тяжкі злочини 1878 року, яке вступило в законну силу в 1880 році [17, с. 137]. У розділі XII, який мав назву «Неправдиві свідчення та неправдива присяга» був передбачений злочин за давання неправдивих показань свідка [18, с. 142].

Анотація

Дана стаття передбачає дослідження становлення кримінальної відповідальності за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу в сьомому періоді розвитку суспільства, держави та права на теренах України. Проведено аналіз чинного на той час законодавства в цій сфері, з'ясовані погляди авторів стосовно досліджуваної проблеми та здійснений аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак злочинів за предметом дослідження.

У статті обґрунтовано використання історико-правового методу вказаного наукового дослідження, який увійшов до методологічного спектру науки кримінального права, звертається увага на значимість його використання в даній роботі, яка була визначена в перших підручниках з кримінального права. Ще на початках науки кримінального права завданням такого вивчення має бути не лише догматичне з'ясування та викладання основ чинного права, але й їх критична оцінка на підставі відомостей практики та даних історії права.

Напрямки дослідження охоплюють кримінальну відповідальність за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу: в Соборному уложенні 1649 р.; Артикулі військовому 1715 р.; Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р.; Уложенні про тяжкі та менш тяжкі злочини 1878 р.; Кримінальному уложенні 1903 р.

Оцінено важливість генезису об'єктивних і суб'єктивних ознак злочинів за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу в ретроспективі для подальшого дослідження.

Ключові слова: встановлення кримінальної відповідальності за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, історико-правовий метод, об'єктивні і суб'єктивні ознаки, злочин.

Felyk O. V. Establishment of criminal responsibility for misleading the court or another authorized body in the seventh period of development of society, state and law in Ukraine

This article aims at studying the formation of criminal responsibility for misleading a court or other authorized body in the seventh period of the development of society, state and law in Ukraine. The author analyzes the legislation in force at that time in this area, elucidates the authors' views on the issue under study, and analyzes the objective and subjective features of the crimes under the subject matter of the study.

The article substantiates the use of the historical and legal method of this scientific research, which is included in the methodological spectrum of criminal law science, attention is drawn to the significance of its use in this work, which was defined in the first textbooks on criminal law. Even at the beginning of the science of criminal law, the task of such a study should be not only the dogmatic clarification and teaching of the foundations of current law, but also their critical assessment based on the knowledge of practice and the data of the history of law.

The areas of research include criminal responsibility for misleading a court or other authorized body: in the Council Statute of 1649; the Articles of War of 1715; the Code of Criminal and Correctional Punishments of 1845; the Code of Serious and Lesser Crimes of 1878; and the Criminal Code of 1903.

The author assesses the importance of the genesis of objective and subjective features of crimes for misleading a court or other authorized body in retrospect for further research.

Key words: establishment of criminal responsibility for misleading a court or other authorized body, historical and legal method, objective and subjective features, crime.

Список використаних джерел:

1. Кистяковский, А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Киев : Университетская типография, 1875. Том 1. Общая часть. 438 с.
2. Гришук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України : проблемим теорії і методології. Львів : «Світ», 1992. 165 с.
3. Харь І.О. Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони водних об'єктів, моря від забруднення, засмічення та виснаження як глобальна, соціальна і правова проблема сучасності : монографія / за заг. ред. Матвійчука В.К. Київ : Видавництво «Ліра-К». 2022. К. : 660 с.
4. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : Монографія. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2011. 368 с.
5. Соборное Уложение 1649 г. Российское Законодательство X–XX веков. в 9 томах / под ред. О.И. Чистякова . Т.3: Акты Земских соборов. М. : Юрид. лит., 1985. 512 с.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
7. Именной указ «Об отмене в судных делах очных ставок, о бытии вместо оных расспросу и розыску, о свидетелях, об отводе оных, о присяге, о наказании лжесвидетелей и о пошлинных деньгах». Российское законодательство X – XX веков. В девяти томах; отв. ред. тома докт. юрид. наук А. Г. Маньков. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. М. : Юрид. лит., 1986. С. 394–460.
8. Артикул воинский 1715 г. апреля 26. Российское законодательство X – XX веков. В девяти томах; отв. ред. тома докт. юрид. наук А. Г. Маньков. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. М. : Юрид. лит., 1986. С. 154–165.

9. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. Российское законодательство X–XX веков. В девяти томах. Т. 6. : Законодательство первой половины XIX века. М. : Юрид. лит., 1988. С. 160-410.
10. Мельниченко М.І. Кримінально-правова охорона порядку одержання доказів у кримінальному провадженні : Дис... на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: за спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право. / Інститут держави і права імені В.М. Корецького. Київ, 2016. 241 с.
11. Нікітенко В.М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію доказів : Дис... на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук: за спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право. Київ : Інститут держави і права імені В.М. Корецького, 2018. 255 с.
12. Палюх Л.М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя : Дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. : за спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право. / МВС України, Харків. нац.ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 387 с.
13. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. Российское законодательство X–XX веков. В девяти томах. Т. 9. М. : Юрид. лит., 1994. С. 240-330.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : «Перун», 2005. 1728 с.
15. Берзін П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: у 3- ч. Т.1. Київ : ВД «Дакор», 2018. Загальні засади, 404 с.
16. Шепітько М.В. Злочини у сфері правосуддя : еволюція поглядів та наукові підходи до формування засобів протидії : монографія. Харків : Право. 2018. 408 с.
17. Шуп'яна М.Ю. Кодифікація австрійського кримінального законодавства у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 37. Т. 1. С. 47- 50.